

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(12): 1010-1026.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.625](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.625)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Suriye Krizinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri

Arş. Gör. Semih NARGÜL, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Van, e-posta: semihnargul@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8694-0981>

Öz

Türkiye'nin en uzun sınır hatlarından birisini oluşturduğu ülkeler arasında yer alan İran'la ilişkileri geçmişten günümüze dek tek yönlü ilerlememiştir. İki ülke arasında kimi zaman çok ciddi yakınlaşmalar görülmüşken, kimi zaman da neredeyse savaş boyutuna ulaşacak gerilimlere şahit olunmuştur. Her iki ülkenin mutabık olduğu konular olumlu ilişkilerin sürekliliğini beraberinde getirirken, stratejik yönden ayrışmalar ise politik çatışmaları tetiklemektedir. Çalışmada Türkiye'nin İran'la ilişkisi kronolojik bağlamda ele alınmakta, iki ülke arasındaki durumu etkileyen kırılma anları vurgulanmaktadır. Bunun yanında, Türkiye'nin 2000'li yılların başında komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Suriye'yle yakınlaşmasının etkisi ve ardından Arap Baharı'nın patlak vermesiyle birlikte ilişkilerin ters düze olmasının üç ülke arasında oynadığı rol ele alınmaktadır. Çalışma, konuyla ilgili güncel literatürün taranması ve çeşitli kaynakların analiz edilip derlenmesi sonucunda ortaya konmuştur. Bu makalenin amacı; Türkiye-İran ilişkilerini genel çerçevede ortaya koymak ve Suriye'de yaşanan krizin iki ülke arasında nasıl bir sonuç doğurduğunu göstermektir. Bu bağlamda, Türkiye-İran ilişkileri genel olarak dile getirilmekte, ilişkilerdeki gerilim ve süreklilik ele alınmakta, Suriye Krizi'nin bölgeye yansıyan etkileri vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ortadoğu, Türkiye-İran İlişkileri, Süreklilik ve Gerilim, Suriye İç Savaşı.

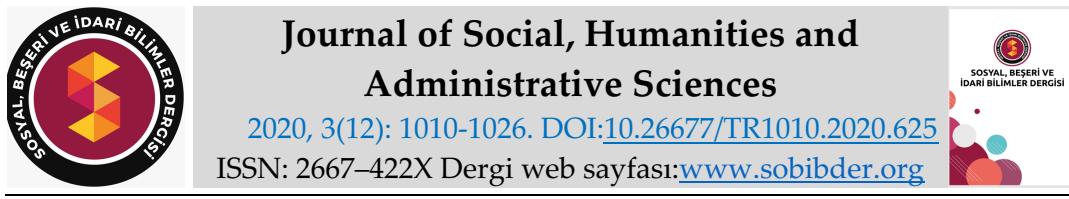
Makale Gönderme Tarihi: 13.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 01.12.2020

Önerilen Atf:

Nargül, S. (2020). Suriye Krizinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12): 1010-1026.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

CONCEPTUAL PAPER

Impacts of The Syrian Crisis on Turkey-Iran Relations

Research Assistant Semih NARGÜL, Van Yüziüncü Yıl University, Faculty of Literature, Van, e-mail: semihnargul@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8694-0981>

Abstract

Turkey's relations with Iran have not been stable from the past to the present. Although there was sometimes very serious rapprochement between the two countries, there were sometimes tensions that almost reached the size of war. The issues agreed by both countries lead to the continuity of positive relations, while strategic divergences trigger political conflicts. In this study, Turkey's relationship with Iran is discussed in a chronological context and the breaking moments affecting the situation between the two countries are emphasized. In addition, the impact of Turkey's rapprochement with Syria in the framework of a zero-problem policy with neighbors in the early 2000s is being studied. Then, with the outbreak of the Arab Spring, the role played by the deterioration of relations between the three countries is discussed. The study was revealed as a result of scanning the current literature on the subject and analyzing and compiling various sources. The aim of this article is to present Turkey-Iran relations in a general framework and to show how the crisis in Syria has led to a result between the two countries. In this context, Turkey-Iran relations are expressed in general, tension and continuity in relations are discussed and the effects of the Syrian crisis reflected in the region are emphasized.

Keywords: Foreign Policy, Middle East, Turkey-Iran Relations, Continuity and Tension, Syrian Civil War.

Received: 13.06.2020

Accepted: 01.12.2020

Suggested Citation:

Nargül, S. (2020). Impacts of The Syrian Crisis on Turkey-Iran Relations, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(12): 1010-1026.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Türkiye'nin İran'la ilişkileri gerek tarihi ortaklık gerekse kültürel yönlerden benzerlik taşıması sebebiyle köklü bir geçmişe sahiptir. Bu ilişkilerin seyri hem Osmanlı İmparatorluğu devrinde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde düz bir çizgide ilerlememiş, zaman zaman dostane yürütülen ilişkiler kimi zaman gerilim hatta düşmanlık boyutuna ulaşmıştır. Her iki ülke de ilişkilerin düzeyini belirlerken bütün çalkantıya rağmen birbiriyle çatışacak konuma gelmemiştir. Makalede her ne kadar Suriye krizinin Türkiye-İran ilişkilerine etkisi ele alınacak olsa da Türkiye'nin İran'la Cumhuriyet döneminden sonraki ilişkileri kronolojik bir sıra izlenerek özet halinde aktarılmaya çalışılacaktır. İlk başta Cumhuriyet döneminden İran İslam Devrimi'ne kadar olan süreçte ikili ilişkilerin nasıl ilerlediği ve devrim sonrasında her iki ülkenin birbirine olan tavrının ne olduğu üzerinde detaya inilmeden durulacaktır. Hemen bu dönemleri izleyen 1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye-İran ilişkilerinde belirleyici faktörlerin neler olduğu aktarılmaya çalışılacaktır. Her bir dönem içerisinde kimi zaman rekabet ve gerilim oluşturan kimi zaman da dostane yürütülen ilişkilerin seyrini belirleyen faktörler vurgulanacaktır.

2000'li yıllar ve sonrasında Türkiye'nin dış politikadaki stratejisini değiştirdiği, komşularla sınırsız sorun prensibini edindiği görülmektedir. Bu yaklaşımdan çalışmada bahsetmek ilerleyen süreçte Türkiye'nin komşu ülkeleriyle özellikle de Suriye'yle girdiği krizi anlamak açısından oldukça önemlidir. Zira bu politika doğrultusunda hem ekonomik hem de diplomatik açıdan ilişkiler oldukça iyi bir şekilde yürümüştür. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) uyum yasaları çerçevesinde ülke içerisinde geliştirdiği yönleri ve Batılı ülkelerle yürüttüğü iyi ilişkiler, aynı zamanda Ortadoğu ülkeleriyle olan durumunu da olumlu etkilemiştir. Bilhassa İran'a nükleer enerji meselesinden dolayı uygulanan yaptırımlara karşı Türkiye'nin Batılı ülkelerle yürüttüğü ticari ilişkiler İran'ın da ekonomisine katkı sağlamış, her iki ülkenin ticaret hacmi böylelikle genişlemiştir. Dolayısıyla İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerin sürekliliğini sağlayan unsurlar makalede önemle vurgulanacaktır. Ayrıca Türkiye'nin ve İran'ın ikili ilişkilerinde rekabete sebep olan faktörlerin neler olduğu da makalenin bir diğer kısmı olacaktır. Hem Suriye'yle hem de İran'la ilişkilerin kırılma noktası kuşkusuz "Arap Baharı" olmuştur. Bu sürece kadar Suriye'yle olan ilişkiler hiç olmadığı kadar ilerlemişken bu olayın ardından Türkiye'nin ve Suriye'nin takındığı tavır ilişkileri durma noktasına getirmiştir. Türkiye muhalifleri destekleyerek Beşar Esad'sız bir çözüm talebinde bulunurken, İran bölgedeki çıkarları gereği ve kendisine tehdit oluşmaması için Esad rejimini desteklemiştir. Bu iki farklı tutum hem Suriye krizinin derinleşmesine yol açmış hem de Türkiye'nin İran'la ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Son olarak, Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'nin gerek iç siyasetine gerekse de dış siyasetine etkisinin nasıl olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu anlamda krizin İran ve Rusya gibi ülkelerin doğrudan Beşar Esad'ı desteklemesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere Batılı ülkelerin Beşar Esad'sız bir yönetim için Türkiye'ye yeteri kadar destek olmaması gibi unsurların krizi nasıl derinleştirdiği aktarılacaktır. Dolayısıyla Suriye'de yaşananların ulusal bir mesele olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline geldiği ve bunun çözümünde bölgeye yakınlığı itibarıyla İran'ın ve Türkiye'nin nasıl bir yol izlemesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Politik ve mezhepsel rekabete dayalı Türkiye-İran ilişkileri oldukça uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleriyle girmiş olduğu mücadelede İran da bu devletlerle ilişki içerisine girerek İmparatorluğa karşı doğu sınırlarında güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonucunda İran'da Kaçar Hanedanı'nın sona ermesi ve Şah Rıza Pehlevi'nin gücü elde etmesiyle birlikte Türkiye-İran

ilişkileri farklılaşmış, 1920'li yıllarda her iki ülkenin de Batılılaşma yönünde uyguladığı politikalar nedeniyle dostane ilişkiler yaşanmıştır. Ayrıca 1937'de imzalanan Sadabat Paketi iki ülke ilişkilerini yakınlaştıran bir başka gelişme olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda özellikle 1947'den itibaren Ortadoğu'daki önemli değişiklikler çerçevesinde Türkiye ve İran, ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında Avrupalı devletlerin bu coğrafyadaki en temel müttefikleri haline gelmiştir. Şah yönetimine son verip dini referansları baz alarak cumhuriyet rejimini doğuran 1979 İran İslam Devrimi'nin yaşanması hem Batılı ülkelerle ilişkileri hem de Türkiye'yle olan politik seyri değiştirmiştir. Türkiye ilk başta devrim ve ortaya çıkan yeni rejim konusunda net bir muhalif görüş sergilememiş fakat zamanla her iki ülke birbirlerinin mevcut rejimini kendileri adına tehlike olarak algılamıştır (Doğan, 2016:1-2).

1979 İran İslam Devrimi'nin ardından İran Batı'yla olan ilişkilerini tamamen sonlandırma kararı almış, anayasada İslami referanslara dayandırdığı bir dış politika hedefi belirlemiştir. Devrim sonrasında İran aynı zamanda bütün Müslümanların haklarını göz etmeye yönelik bir tavır takınacağını da vurgulamıştır. Anayasada milli menfaatlerle alakalı tek madde ise İran'ın toprak bütünlüğünün müdafaa edilmesiyle alakalıdır (Ahmadi, 2008:30). Fakat Batı'ya karşı duruş, İslami prensipleri dikkate alarak oluşturulan stratejiler bilhassa İran-Irak Savaşı'ndan sonra ulusal çıkarlara odaklanan bir dış politikaya doğru evrilmiştir (Marschall, 2003:18-19). İran'ın belirlediği bu siyaset 1990'lı yıllarda Türkiye'yle olan ilişkilerini bariz bir biçimde etkilemiş, iki taraf da birbirini kendi menfaatleri karşısında bir tehlike olarak görmüştür. Bahsedilen dönemde İran'ın PKK'ya destek vermesi ikili ilişkilerde büyük bir gerginlik yaratmıştır.¹ Özellikle 1997'de İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Tahran Konferansı sırasında İran'ın, Türkiye'yi Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği operasyonlar nedeniyle kınaması ilişkilerdeki kırılma noktalarından birisini teşkil etmektedir (Doğan, 2016:2). Öte yandan Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından ortaya çıkan Körfez Krizi sonrasında Türkiye-İran arasında gerilimi tırmandıracak gelişmeler yaşanmıştır. Ancak yaşanan bütün bu gerginlikler geçmişten gelen kültürel ve tarihi birikimden dolayı iki ülke arasındaki ilişkiyi zedelememiştir. 2000'li yıllarda küresel düzenin dönüşümü Türkiye-İran ilişkilerini de ideolojik yaklaşımların ötesinde her iki ülkenin ulusal çıkarlar üzerine kurulu pragmatist bir yaklaşım belirlemesiyle sonuçlanmıştır. Hem Türkiye hem de İran güvenlik üzerine inşa ettikleri yakınlaşma stratejisini tercih etmişlerdir. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin Batı'yla ilişkileri nedeniyle İran'ın Türkiye'ye karşı şüpheleri tamamen sonlanmamıştır. ABD'nin 2003'te Irak'a yaptığı müdahale neticesinde bu bölgedeki askeri varlığı İran'ın Türkiye'yi müttefik olarak belirlemesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin 2000'li yıllarda ekonomik ve diplomasi hedefleri çerçevesinde komşularıyla iyi ilişkiler yürüttüğü yönünde yorumlar yapılsa da Türkiye ve İran'ın yakınlaşmasında askeri güvenlik faktörlerinin en temel kriter olduğu gözükmemektedir. Türkiye'yle İran'ın bu yıllarda yakınlaşmasının ardında esasında iki önemli neden yatmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası siyasetin öneminin belirtilen periyotta Ortadoğu-Avrasya bölgesinde yoğunlaşmasıdır. Diğer bir sebep ise Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerinde kendisini eşit bir noktada görmeyişi ve bundan dolayı etrafındaki ülkelerle aktif ilişkiler yürütmeyi tercih etmesidir. Bunun örneğini Türkiye'nin dış politikasında Rusya, İran ve Suriye gibi ülkelerle ekonomik işbirliği yaparak ikili ilişkileri iyileştirmesinde görebilmekteyiz. Aynı zamanda İran'ın 2002'de PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmesi de ikili ilişkilerin seyrini göstermek açısından önemli bir gelişmedir. Bu yıllarda Irak Kürt Bölgesel

¹ 1990'lı yıllarda İran'ın PKK'ya farklı şekillerde aktardığı destekler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'ta düzenlediği operasyonlar sonucunda belgelenmiştir. (Detaylı bilgi için bakınız: Milliyet, "İran'ın PKK'ya desteği sürüyor", <https://www.milliyet.com.tr/the-others/iranin-pkkya-destegi-suruyor-5369426> Yayınlanma Tarihi: 12.12.1997 [Erişim Tarihi: 27.09.2020], Hürriyet, İran'da 50 PKK Kampı, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iranda-50-pkk-kampi-39095043> Yayınlanma Tarihi: 08.08.1999 [Erişim Tarihi: 27.09.2020])

Yönetimi'nin ilan edilmesi sonucunda İran bölgesel denge ve güvenlik sebebiyle de Türkiye'yle olan ilişkilerini olumlu bir yöne çevirmiştir. Türkiye ve İran'ın 2000'li yıllarda büyük bir ivmeyle iyileştirdikleri ilişkiler kısa zamanda olumsuz bir yöne savrulmuştur. Arap Baharı sürecinde her iki ülkenin Suriye politikasında farklılaşması, çıkar çatışmalarının su yüzüne çıkması ilişkilerin dönüşümünde oldukça etkili olmuştur. Fakat buna rağmen iki ülke sıfır ilişki tercihinde bulunmamış, birbirlerini gözden çıkarmamıştır. Makalede böyle bir tutum içerisinde girilmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır.

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ ve SURİYE

Türkiye'nin dış politikada ekonomi temelli yaklaşımı, AB'ye tam üyelik için gerekli çalışmaları yürütecek iradeyi belirlemesi, AB uyum yasalarını uygulamaya koyarak ülkenin demokratikleşme yolunda ileriye taşınması gibi durumlar diğer ülkelerle olan ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iktidara gelmesi sonucunda Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi hedef haline getirilmiş ve bu yaklaşım Batılı ülkeler tarafından "eksen kayması" yönünde sıklıkla tartışılmıştır. Türkiye ise böyle bir politika yürütmesinin Batı ile Ortadoğu ülkeleri arasında bir köprü vazifesi kurarak uluslararası alanda ülkelerin birbiriyle entegre olmasını sağlamak amacını vurgulamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine demokrasinin ve şeffaf yönetimin uygulanması konusunda sunduğu söylemler, bu bölgede Batılı değerlerin yayılması açısından önem taşımaktaydı. Aynı zamanda Türkiye'nin bu tür politikalar yürütmesi Batılı ülkelerin gözünde de ülkenin imajının yükselmesini sağlıyordu ve Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı yönündeki söylemlerin geçerliliğini de ortadan kaldırıyordu.

Devrimin ardından Şah rejiminin ortadan kaldırılıp Şiilerin iktidarı ele geçirmesi İran'ın dış siyasetini büyük ölçüde değiştirmiştir. Ayetullah Humeyni liderliğindeki İran, Şii nüfusun etkili olduğu bölgelere yoğunlaşarak Ortadoğu'da mezhepsel bir politika yürütmüştür. Suriye, Şii nüfusu ağırlıkta olmasa da bir başka Şii grubun yoğunlukta olduğu Lübnan'a konumu itibarıyla İran için büyük bir öneme sahip olmuştur. Öte yandan İran, ulusal güvenliğini koruyabilmek adına mezhepsel olarak kendisine yakın olan ülkelerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. İran'ın etrafındaki ülkelerin kontrolünün, desteklemediği güçler tarafından ele alınmasının, gelecekte İran'ın toprak güvenliği için sorun çıkartacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla İran, Suriye ile ilişkilerini bu amaç doğrultusunda korumak için gayret göstermiştir. Arap dünyasında kendisine müttefik arayan Suriye de bölgesel gerçeklikler gereği İran'la yakınlık içerisinde girmek zorunda kalmıştır. İran-Suriye yakınlaşması Ortadoğu'da çoğu zaman birlikte hareket etmelerini beraberinde getirmiş, İran'ın Devrim Muhafızları yoluyla oluşturduğu Hizbullah örgütü de bu coğrafyadaki politikalarda oldukça ciddi rol oynamıştır (Doğan, 2016:2). Örgütün Suriye'deki varlığının resmi olarak 30 Nisan 2013 olarak kabul edilmesine rağmen Suriye'deki ayaklanmaların ortaya çıktığı yıl rejim güçlerine destek olmuştur. Hizbullah'ın Suriye'de Beşar Esad rejimi yanında savaşa müdahil olmasının temel nedeni İran ve Suriye'den aldığı silah, teçhizat ve finansal desteklerdir (Sullivan, 2014:9).

2000'li yılların ortalarına gelindiğinde ise hem bölgesel hem de küresel anlamda yaşanan değişimler ilişkilerin seyrini de farklılaştırmıştır. İlk olarak ABD Irak'taki başarısızlığının ve ekonomisinin kötüye gittiğinin farkına varmıştır. Bir diğer neden ise 2008'den itibaren küresel sistemde Rusya ve Çin gibi ülkelerin güçlerini yükseltmesi ve ABD'nin liderliğini yürüttüğü tek kutuplu sistemin sona erdiği yönündeki görüşlerdir. Lane'a göre, 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a müdahale etmesi sonucunda ABD'nin küresel hâkimiyeti karşısında Rusya'nın varlığı göze çarpmıştır. Ekonomik açıdan ise Çin'e borçlu bir vaziyettedir ve ticari açıkları da küresel krizleri doğurmaktadır (Lane, 2011:153-155). Türkiye'nin yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda siyasi ve ekonomik girişimleriyle Suriye ve İran ilişkilerine oldukça olumlu bir seyir verdiği bu dönem de

dikkatlerden kaçmamaktadır. Suriye'yle "ortak kader, ortak tarih ve ortak gelecek" söylemi altında imzaladığı 51 protokol ile çeşitli alanlarda entegrasyonu hâkim kılmak amaçlanmıştır. 16 Eylül 2009'da Türkiye ve Suriye arasındaki vize engeli kaldırılmış, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği adı altında ortak kabine toplantısı gerçekleştirilmiştir (Okuy, 2011:75-97). Türkiye bu yıllarda İran'la enerji ve ticaret alanında ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiş, nükleer enerji ve yaptırımlar konusunda İran'ı desteklemeye çalışmıştır. İran'a karşı ileri sürülen yaptırımların ülkeyi kendi içine kapattığı ve bölgedeki istikrarı engellediği yönündeki görüşünü Türkiye en başta savunan ülkelerden birisi olmuştur.

2010'da İran ve Brezilya arasındaki uranyum takasına yönelik anlaşmada Türkiye ciddi bir rol oynayarak anlaşmaya taraf olmuş, İran'ın uluslararası alanda dışlanmasının önüne geçmek istemiş, yaptırımların İran'la yapılan ticarete zarar getirmemesi için çabalamıştır. Fakat Brezilya ve Türkiye'nin İran'la imzaladığı Tahran Deklarasyonu sonrasında, ABD başta olmak üzere P5+1² ülkelerinin İran'a yaptırım hususunda uzlaşmaya gitmeleri sebebiyle uranyum takas anlaşması geçersiz kılınmıştır (Tehran Times, 2010). Türkiye bölgesel ölçekte sürdürdüğü politikalarında ve Batı'yla Ortadoğu arasında köprü olma hedefinde Tahran Deklarasyonu'nun geçersiz olarak kabul edilmesiyle zorlanmıştır. Türkiye'nin diplomatik gayretlerini ilk etapta savunan Barack Obama'nın sonradan tavrını değiştirerek İran'a karşı oldukça sert yaptırımların yürürlüğe gireceğini onaylaması, Ankara'da hayal kırıklığına sebep olmuştur (Rozen, 2010). 9 Haziran 2010'da İran'a geniş yaptırımların fiiliyata geçeceğini öngören kararın BM Güvenlik Konseyi'nce kabul edilmesinin ardından Türkiye kararı sert bir dille eleştirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından bu durum, ABD ve İngiltere'nin yaptırımlara rağmen İran'la iş yapmaya devam etmesi, Türkiye-İran arasındaki ticaret ilişkilerinin engellenmeye çalışılması, ülkeye yapılan büyük haksızlık olarak değerlendirilmiştir (Landler, 2010).

Türkiye'nin İran'a karşı uygulanmak istenen yaptırımlara karşı çıkmasının en büyük nedeni nükleer enerjiye sahip ülkelerin bir araya gelerek petrol fiyatını belirleme konusunda tekel oluşturma hedefleridir. Türkiye bu anlamda ne nükleer silahlara ne de petrol, doğalgaz gibi kaynaklara sahip olmadığı için en ciddi tepkiyi veren ülkelerden birisi olmuştur. İran ve Batılı ülkeler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir sorun Türkiye'nin ekonomisini ve enerjiye erişimini negatif bir şekilde etkileyecektir (Okuy, 2011:76). Türkiye'nin İran'ı desteklemesinin bir diğer tetikleyicisi ise terörist faaliyetlere karşı ortaklaşa yürütülen mücadeledir. Her iki ülke 17 Nisan 2008'de teröristlere karşı istihbarat paylaşımı sunma ve ortak bir güvenlik ağı oluşturma yönünde karar almıştır (Sadık, 2008). Halk Bankası aracılığıyla İran ve Türkiye arasındaki para transferleri ve altın ticareti, Türkiye'nin İran için dünyaya açılan mali kapısı yorumlarını beraberinde getirmiştir (Aljazeera Türk, 2014). Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye, İran'ın Batı'ya açılan kapısı olduğu için Türkiye'ye ihtiyaç duyulmuştur. 2010'da Türkiye'nin Mavi Marmara hadisesinde³ ve İsrail-Filistin meselesinde tarafını en net biçimde belirtmesi, 10 milyar dolara kadar ulaşan ticaret hacminin gerçekleşmesi gibi durumlar iki ülkenin ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır. Fakat bu tip ikili ilişkiler uzun bir sürekliliğe sahip olmamış, Suriye krizinin ortaya çıkması sonucunda hızlı bir şekilde gerilemiştir.

² BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere ile Almanya'dan oluşan gruba verilen isimdir.

³ İHH İnsani Yardım Vakfı ve Özgür Gazze Hareketi tarafından düzenlenen, Gazze'ye insani yardım taşıyan gemilere Akdeniz'de uluslararası sulara İsrail tarafından 31 Mayıs 2010'da silahlı müdahale edilmesidir. Olay sonucunda aktivistlerin bir kısmı öldürülürken, bir kısmı da yaralanmıştır.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ: GERİLİM ve SÜREKLİLİK

İki ülke arasında geçmişten beri süregelen rekabet ortamı kısa süreli yaşanan yakınlaşmanın ardından 2010'da tekrardan kendisini göstermiştir. İran'la gerilim yaşanmasının arkasında birtakım etkenler yatmaktadır. Birinci etken, Türkiye'nin 19-20 Kasım 2010'da Lizbon Zirvesi'nde NATO öncülüğündeki füze savunma sistemlerinin ülkeye yerleştirilmesini şartlı da olsa kabul etmesidir (Gürsel, 2010). Bir diğer etken ise, 17 Aralık 2010'da Tunus'ta halk ayaklanması şeklinde ortaya çıkan Arap Baharı'nın 2011 yılında da Suriye'yi etkisi altına alması olmuştur. Yaşanan bu olaylar İran-Türkiye ilişkilerini kopma noktasına getirmemiştir; fakat ilişkilerin seyrinin kimlik, güvenlik ve sistem açısından ayrışan yönleri iyice belirgin hale gelmiş ve çok hassas bir dengede kurulduğu ortaya çıkmıştır. Füze savunma sistemleri meselesinde Türkiye'nin ısrarlı bir şekilde İran'ı hedef almadığını belirtmesine rağmen eski Amerikan Savunma Bakanı Leon Panetta'nın adı geçen füze kalkını projesinin İran'a karşı savunma amaçlı konuşlandırılacağını söylemesi Türkiye ve İran ilişkilerini ciddi bir şekilde zedelemiştir (Aydın, 2019). Hatta Amerikan radar üslerinin topladığı verileri İsrail'le paylaşacağı yönündeki haberler de Türkiye'nin büyük gayretlerle düzelttiği ikili ilişkileri oldukça kötü etkilemiş, İranlı yöneticilerin İran'a bu füze sistemleri yüzünden bir saldırı olduğunda Türkiye'yi vuracakları yönünde tehditkâr demeçleri olmuştur (Radikal, 2011).

Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde bölgede izlediği politikalar, devrilen iktidarın yerine gelen yöneticilere halkın taleplerini dikkate alarak ülkelerini dönüşüme uğratmaları gerektiği şeklindeki söylemler İran'ı reaksiyoner bir tavır içerisine sokmuştur. Özellikle dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011 Eylül'ünde Mısır'a ve Libya'ya yaptığı ziyaretlerde laikliği tavsiye etmesi ve buna karşılık İran'ın tepkisi her iki ülkenin ideolojik anlamda nasıl bir farklılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bahreyn ve Yemen'deki halk hareketlerini destekleyen İran, Suriye'de Beşar Esad rejiminin yanında yer almıştır. Türkiye'yi bu anlamda İran'la ve Suriye'yle olan bütün bağları koparmaya çalışmakla suçlamış ve İran'ın Beşar Esad'a destek vermesini Türkiye'nin engellemeye kalkıştığını belirtmiştir (Global Research, 2011). Suriye'de Beşar Esad'ın yenilmesi, rejimin değişmesi sonucunda İran'ın bölgedeki nüfuzunu kaybetmekten korkması ve Türkiye'nin Beşar Esad'a karşı muhalif hareketleri desteklemesi iki ülke arasında gerilim oluşturan en temel nedendir. Suriye özeline ele alacak olursak İran, Suriye ve Rusya'ya karşılık en temelde ABD, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye bulunmaktadır. Halkları yoğunlukla Müslüman olan ülkelerin ittifakları dikkate alındığında bunun aynı zamanda mezhepsel bir ittifak olduğu da gözden kaçmamaktadır. 2012'de Türkiye'nin İran'ı ziyareti sonrasında P5+1 ve İran arasında gerçekleştirilecek toplantının İranlı yetkililer tarafından İstanbul'da yapılmak yerine Bağdat, Şam ya da Pekin'de olması talep edilmiş ve Türkiye'nin artık ilişkilerde müttefik olarak algılanmadığı açıkça gösterilmek istenmiştir (Dünya Gazetesi, 2012). Mezhepsel ayırım göz önünde bulundurulduğunda ise Şii İran'ın Nusayri Esad rejiminin arkasında durmasına karşılık Sünni ağırlığa sahip Türkiye'nin Sünni muhalif güçlerini desteklemesi ve bu iki farklı mezhepsel güçlerin savaşa girmesi Türkiye ve İran arasındaki rekabeti ve gerilimi artırmıştır. ABD'nin Irak'tan çekilme kararını almasıyla birlikte Irak'taki yeni düzende İran etkin olabilmeyi amaçlamıştır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye'yle ticari ilişkilerini zedeleme pahasına hareket etmiştir (Barkey, 2013:157). Suriye'deki iç savaş sonrasında İran'ı ve Türkiye'yi farklı tavır içerisine sokan bir diğer olay ise ayrılıkçı Kürt hareketine karşı yürütülen ortak faaliyetlerin Temmuz 2011 itibariyle İran'ın istihbarat paylaşımını durdurması neticesinde sona ermesidir. PKK'nın bu süreçte Esad yönetimi ve İran tarafından Türkiye'ye karşı bir hamle olarak kullanılması olasılığına karşılık Türkiye barış sürecini başlatmış ve ayrılıkçı Kürt hareketinin eylemlerinin gerçekleşmesini önlemeye çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler hiçbir zaman dönüşü olmayan bir noktaya ulaşmamıştır.

Türkiye ve İran her ne kadar aralarında istikrarlı bir güven ortamı oluşturamamışsa da siyasi konjonktürün değişmesine bağlı olarak birbirlerine her zaman ihtiyaç duydukları gerçeğinden kopamamışlardır. Bu durum Suriye savaşıyla birlikte daha görünür hale gelmiş, iki ülke arasındaki ilişkiler bir hayli sınanmıştır. Dönemin liderleri ilişkilerin sürmesi için gayret göstermiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, görüşmelerin İran'la her zaman süreceğini belirterek Suriye konusunda İran'la hareket etmeye sıcak baktıklarını vurgulamıştır (Milliyet, 2012). İran ise, Türkiye'nin lojistik açıdan desteklediği muhaliflerin Esad rejimiyle masaya oturarak ılımlı bir isim üzerinde anlaşılması gerektiğini Türkiye'ye söyleyerek bu konuda Türkiye'den çok da farklı bir duruşları olmadığını dile getirmişlerdir (Milliyet, 2013). İran'ın diplomatik ilişkilerini ideolojik tutumdaki farklılığa rağmen Türkiye'yle durma noktasına getirmemesinin arkasında yatan birtakım dinamikler vardır. İran etrafının düşman ülkelerle çevrelediği yönünde derin bir algıya sahiptir. Türkiye sınırlarında konuşlanan patriot füzeleriyle birlikte ABD'nin Katar ve Suudi Arabistan'daki askeri varlığını artıracak politikalar yürütmesi İran'ın endişelerini daha da artırmıştır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ve Katar'ın 2012'de Türkiye'yle yaptığı askeri amaçlı ziyaretler İran'ın kendisine karşı Sünni bir bloğun oluşturulduğu yönündeki kaygılarını güçlendiren hadiseler olmuştur (İdiz, 2013). Diğer dinamik ise, İran yaptırımlar sebebiyle ekonomik açıdan gittikçe zayıflayan bir hale girmiş ve kendisi için önemli bir pazar olan Türkiye'yi yitirmek istememiştir. Her iki ülkenin ticari çıkarları birbiriyle örtüştüğü için gerilim unsuru yaratan sebepler göz ardı edilmiştir. Bunun en bariz örneğini Ekim 2012'de Recep Tayyip Erdoğan'ın dönemin İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'la yaptığı ortak toplantıda Türk-İran ticaret hacmini 30 milyar dolara çıkartmak istedikleri yönündeki açıklaması teşkil etmektedir (Kırdar, 2013:2).

Türkiye açısından duruma bakılacak olursa, Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'nin sınır güvenliğini tehlikeye sokması İran'la diyalog yollarının tıkanmaması üzerine dayanıyordu. Türkiye'nin uyarılarına rağmen Suriye'nin sınır güvenliğini tehdit eden davranışları Türkiye-İran ilişkilerini de etkilemekteydi. Zira arkasında Rusya ve İran'ın desteğini alan Suriye'ye karşı ABD ve AB'nin aktif biçimde müdahale etmeyeceği gerçeğiyle karşılaşan Türkiye, İran'la ilişkilerinde ihtiyatı elden bırakmamayı tercih etmiştir. Elbette Suriye'deki iç savaş ve yaptırımlar ilişkileri ekonomik açıdan yıpratmıştır. Petrol ihtiyacının yarısını İran'dan temin eden TÜPRAŞ yaptırımlar sebebiyle petrol ithalatını kesintiye uğratmıştır. Buradan Türkiye'ye geçecek boru hattı anlaşmasının imzalanması neticesinde günde 1 milyon varil ham petrolün Türkiye'ye taşınması konuşulmuştur (Çandar, 2013).

İran 1979'dan sonra ekonomik açıdan en yoğun izolasyonu yaşadığı, İran bankalarının boykot edildiği, ABD ve AB'nin yürürlüğe koyduğu yaptırımlar sonucunda petrol ihracatının azaldığı dönem 2012 yılı olmuştur. Haziran 2013'te Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından dış politikada daha yumuşak bir strateji belirlemesindeki en temel sebep halkın yaşam standartlarının ekonomik koşullar sebebiyle gittikçe düşmesidir. Bu gidişatı sonlandırabilmek adına Hasan Ruhani ABD ile ilişkilerini düzeltmeyi hedeflemiştir. Türkiye için de İran'ın böyle bir yaklaşımda bulunması oldukça değerli bir gelişmedir. Türkiye bölgedeki tehditlerin ancak bölgedeki ülkelerle ortak işbirliği yapılarak düzeltilebileceğinin farkındalığıyla ABD ve Avrupalı devletlerin İran'a yaklaşmasının Türkiye'nin önemini azaltacağı düşüncesine katılmamaktadır (Taştekin, 2013). Cenevre'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri ve Almanya'yla İran arasında yapılan müzakerelerin neticesinde nükleer enerjiyle alakalı Türkiye'yi de yakından ilgilendiren kararlar alınmıştır. Bu görüşmelere göre İran nükleer zenginleşmesini %5 seviyesinde tutacak ve üretim tesislerini de uluslararası denetim mekanizmasına açacaktı. Bütün bu kararlar karşısında da İran'a uygulanan yaptırımların derecesi hafifletilecekti (Tanış, 2013). Bahsedilen bu müzakerenin getirdiği sonuçlar Türkiye için olumlu sonuçlar doğurabilirdi. Komşu ülke pozisyonunda bulunan İran'ın nükleer tehdit olması ihtimali aza inmekteydi ve

ayrıca yaptırımların ölçüsünün zayıflatılması ikili ticari ilişkileri ileri taşıyabilirdi (Outzen, 2012:9). 2013'e baktığımızda Türkiye'nin sınırında ortaya çıkan Demokratik Birlik Partisi (PYD), Irak-Şam İslam Devleti (DAEŞ) gibi örgütler İran'la ilişkileri yeniden belirlemiştir. İran'da radikal grupların eylemlerini çoğaltması, mezhepsel çatışmaların artması, Arap Baharının burada da etkisini göstermesi gibi ihtimaller İran'ı da tedirgin kılmaktaydı. Bu düşünceler, her iki ülkenin çatışmayı tercih etmek yerine uzlaşmayı seçme yönünde gayret göstermelerinde büyük rol oynamıştır. Suriye'deki savaşa rağmen iki ülkenin karşılıklı üst düzey resmi ziyaretleri ve görüşmeleri uzlaşma için gösterdikleri çabaya örnek teşkil etmektedir. Suriye'deki vekâlet savaşlarının sürdüğü bir dönemde Ruhani'nin Ankara'ya resmi ziyarette bulunması ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından sıcak bir şekilde karşılanması, her iki ülkenin iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirme isteğinin önemli bir yansımasıdır (Hürriyet, 2014).

SURİYE KRİZİ: HALK AYAKLANMASINDAN İÇ SAVAŞA DOĞRU EVRİLEN SÜREÇTE TÜRKİYE ve İRAN POLİTİKALARINA YANSIMALARI

Arap Baharı'yla ortaya çıkan halk ayaklanmalarının dinamo etkisi yaratarak 2011'de Suriye'de de varlığını göstermesi sonucunda ülke dönüşü olmayan bir noktaya gelmiştir. Çatışmaların üzerinden 9 yıl geçmesine rağmen ülkede barış tesis edilmemiş, binlerce insan hayatını kaybetmiş, şehirler yerle bir olmuş, milyonlarca insan ise yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye'deki krizin derinleşmesinde uluslararası arenada devletlerin çıkarlarının birbiriyle çatışması etkili olmuştur. Bölgesel ve küresel güçler ülkenin geleceğine yön vermek amacıyla vekâlet savaşları yürütmeye başlamıştır. Muhalif kuvvetleri destekleyen ülkelerin karşısında rejime destek sunan güçler ortaya çıkmış, şiddet her geçen gün etkisini artırarak devam etmiştir (Alterman, 2013:1).

Suriye krizinin en başından beri varlığını aktif olarak göstermeye çalışan bölgedeki ülkeler arasında Türkiye ve İran yer almaktadır. Türkiye halk ayaklanmasının ortaya çıktığı andan itibaren Suriye'de Beşar Esad rejiminin değişmesi için çaba göstermiş, muhalifleri destekleyen bir tutum içerisine girmiştir. Bu durum Türkiye'nin hem bölgedeki hem de küresel alanda yürüttüğü politikalarını şekillendirmede etkili olmuştur. İran ise ayaklanmaların görüldüğü andan beri Suriye'de Beşar Esad rejiminin yanında yer alacağını duyurmuş ve bu yönde politikalar izleme kararı vermiştir. Dolayısıyla, Suriye krizinin Türkiye ve İran ilişkileri üzerindeki etkisini anlamada her iki ülkenin geliştirdiği stratejiler ve uygulamalar önem taşımaktadır.

SURİYE KRİZİ: HALK AYAKLANMASINDAN İÇ SAVAŞA DOĞRU EVRİLEN SÜRECİN TÜRKİYE ve İRAN'IN POLİTİKALARINA YANSIMALARI

Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin Politikalarına Etkisi

Suriye krizi sonrasında Türkiye'nin Suriye'yle olan ilişkileri tamamen durmuştur ve yaşanan gelişmeler de Türkiye'ye çok büyük ölçüde tehdit oluşturmuştur. Suriye'nin toprak bütünlüğünün risk altına girmesi ve ülkenin kuzeyinde PYD, El Nusra ve DAEŞ gibi radikal grupların ortaya çıkmasıyla birlikte buldukları yerleri kontrol altına alması Türkiye'nin sınır güvenliğini ciddi anlamda tehlikeye düşürmüştür. Ülkedeki silahlı çatışmalar da sivil halkı yaşadığı yerleri terk etmeye itmiştir. Türkiye'nin yakın zamanlara kadar izlediği "açık kapı"⁴

⁴ Türkiye Suriye krizinin ortaya çıkması sonucunda gelenlerin pasaport sahibi olup olmamasına bakmaksızın, mezhep, cinsiyet ve ırk ayrımı gözetmeden yardıma ihtiyaç duyan herkesin ülkeye girişini serbest hale getirme politikasıdır.

politikası da Türk dış politikasının önemli meselelerinden birisi olan Suriyeli mülteci sorununu doğurmuştur. Aynı zamanda ülkede yaşanan gelişmeler dikkate alındığında bu meselenin Türkiye'nin iç politikasında oldukça önemli bir yer tuttuğu fark edilmektedir. Açılım süreciyle birlikte Türkiye kendi içerisindeki silahlı çatışmaları durdurmuşken, PYD'nin ortaya çıkışı ve Beşar Esad'ın Suriye'nin kuzeyindeki Kürtlere çeşitli vaatlerde bulunması PKK'nın elini güçlendireceği düşüncesine sebep olmuştur. Öte taraftan, ilk etapta Özgür Suriye Ordusu'yla (ÖSO) dayanışma içerisinde olan El Nusra'nın El Kaide'ye bağlanması sonrasında ÖSO örgütleri olan bağlarını koparmıştır. El Nusra ve DAESH'in Suriye'de üstünlüğü eline alan taraf olmaları, kendi ideolojileri için mücadele içerisinde girmeleri Türkiye'yi tehdit eden bir vaziyete bürünmüştür (Kohen, 2012). Bu anlamda Türkiye'nin cihatçı grupları PYD ile mücadele etmesi için desteklediği, bu grupların yaralılarını hastanelerde tedavi ettiği, silah yardımı yapıldığı yönündeki iddialar Türkiye'yi dış politikada baskı altına alan gelişmeler olmuştur (Amberin Zaman, 2013). Suriye krizi hak arayışı içerisinde giren bir halkın tepkisini gösterdiği durumun ötesine geçmiş, ortaya çıkan gruplar ve çatışmalar sonrasında Sünni ağırlığa sahip bir şeriat devleti mi olacağı yoksa seküler bir yapıya sahip ülke mi olacağı şeklinde sorular akla gelmeye başlamıştır. Bu olaydan en çok istifade eden de cihatçı radikal gruplarla mücadele ettiği imajı oluşturan Beşar Esad olmuştur. Arap Baharının etkisini gösterdiği Libya, Mısır ve Suriye'de Türkiye'nin Müslüman Kardeşler ve bunlarla ilişkili grupları desteklemesi, Suriye'deki savaşı sonlandırmak için uluslararası koalisyonun ülkeye müdahale etmesi gerektiğini belirtmesi uluslararası alanda Türkiye'yi savaşı bir tutumu takip eden ve radikal cihatçı örgütlerle hareket eden bir ülke izlenimine büründürmüştür.

2013'ün Eylül ayında ABD ve Rusya, Suriye'ye askeri müdahale yapılmaması yönünde karar vermeleri Türkiye'yi takip ettiği politikada tek başına bırakmıştır. Barack Obama'nın kimyasal silah kullanılmasını kırmızı çizgisi olarak lanse etmesine rağmen Suriye'de kimyasal silahın kullanılmasına (BBC, 2016) karşılık ABD'nin somut bir tepki göstermemesi Türkiye'de büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye'nin o dönemlerde uyguladığı açık kapı politikası ülkedeki mülteci sayısını her geçen gün artırmış ve mülteci krizi Türkiye'nin tek başına üstesinden kalkamayacağı ekonomik sorun haline gelmiştir. Bu sebeplerden ötürü Türkiye, ABD ve AB'den bölgesel müdahale planı gibi hususlarda gerekli adımları atmaları yönünde taleplerde bulunmuştur. Suriye krizinin ardından yaşanan bütün bu gelişmeler Türkiye'nin dış politikasını zorlu bir sınava tabi tutmuştur.

Suriye krizinde yaşanan gelişmeleri Türkiye açısından dikkate aldığımızda, olayların patlak verdiği 2011'de Türk yetkililer Beşar Esad'ı ülkede reform yapması konusunda ikna etmek için uğraşmıştı. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu başta olmak üzere birtakım Türk Dış İşleri bürokratları Beşar Esad'la bu konuda müzakere yapmışlardı. Bütün bu görüşmelere rağmen Beşar Esad'ın ülkedeki muhalif hareketin tepkilerini dikkate alarak reform yapmak istememesi Türkiye'nin Suriye'yle olan ilişkilerini bitme noktasına taşıyan ilk dinamik olmuştur (Shadid, 2011). 2011'in sonlarına doğru Recep Tayyip Erdoğan ABD'de gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında ABD ile birlikte hareket edeceklerini ve Suriye'deki istikrarsızlığın giderilmesi için gayret göstereceklerini belirtmiştir. Aynı zamanda Recep Tayyip Erdoğan, Suriye'ye uygulanacak yaptırımları Amerika'yla ortak bir karar sonucunda alacaklarını vurgulamıştır. O dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da Suriye'deki rejimin değişiminin Türkiye ve Arap Ligi'nin öncülüğünde şiddet olayları yaşanmadan olacağına inandığı yönünde bir açıklama yapmıştı. Bu gelişmelerin ardından Türkiye, Suriye'de Beşar Esad'ın gideceğine kendisini ikna etmiş ve politikalarını da bu varsayım üzerine şekillendirmiştir. Tıpkı Libya'da Muammer Kaddafi'nin uluslararası bir müdahale sonucunda devrildiği gibi Beşar Esad'ın da benzer şekilde devrileceğini düşünmüştür. Batılı ve Arap ülkelerinin katılımı sonucunda 70'den fazla ülke Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı Suriye Halkının Dostları İstanbul Zirvesi'ne katılım

göstermiştir (BBC News Middle East, 2012). Bahsedilen zirvede eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan ve AB'nin üst düzey bürokratlarının bulunması, Rusya, Çin, Irak ve İran'ın bu zirveye katılmaması Türkiye'nin Suriye'de Beşar Esad'sız bir çözüm arayışına nasıl angaje olduğunu ortaya çıkarmak açısından önemlidir. İlerleyen dönemlere baktığımızda ABD başta olmak üzere uluslararası toplumun Beşar Esad'la diplomatik unsurlarla çözüm arayışı içerisinde girmesi ve Suriye'deki iç savaşa müdahale etmek istememesi gibi nedenler Suriye'deki savaş ve çatışma ortamının uzamasını beraberinde getirmiş, sınırında yaşanan bu istikrarsızlıktan en fazla etkilenen ülkenin Türkiye olma ihtimalini artırmıştır (Özcan, 2017).

Krizin derinleşmesi ve Türkiye'nin tampon bölge oluşturulması talebinin cevapsız kalması Suriye göçünün Türkiye'yi ciddi bir ekonomik külfet altına sokmasına neden oldu. Ahmet Davutoğlu'nun bu anlamda "*Suriye'deki trajedi o kadar büyük boyutlar kazanmaktadır ki Türkiye bunun beraberinde getirdiği sorunlarla tek başına baş edebilmekte artan ölçüde zorlanmaktadır.*" Söylediği Türkiye'nin ekonomik olarak meseleyi kendi kendisine halledemeyeceğinin göstergesi olmuştur.⁵ ABD'nin Suriye tutumunda müdahaleye yönelik çekimser tavrını ise çok çeşitli dinamiklerle açıklamak mümkündür. İlk olarak Suriye'de Beşar Esad'sız bir çözüm düşünüldüğünde yerine gelecek yönetimin ABD ve İsrail karşıtı olma ihtimali müdahale konusunda ABD'yi çekimser kılmıştır. Aynı zamanda Suriyeli muhaliflere yapılacak silah yardımının radikal dini gruplara ulaşması korkusu da ABD'yi sadece lojistik destek yapmaya itmiştir (Bila, 2012).

Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde Suriye özelindeki Türkiye-İran ilişkilerini analiz ettiğimizde Suriye'nin rolü tam anlamıyla iki ülke arasındaki ilişkinin seyrini belirlemektedir. 1979 İran İslam Devrimi'yle birlikte Suriye'yi müttefik olarak kabul eden İran'a karşılık Türkiye de Suriye'yle ilişkilerini 2000'li yıllar itibarıyla düzeltmeye başlamıştır. Fakat Türkiye her ne kadar ilişkilerini iyileştirmek için gayret sarf etse de İran'ın Suriye üzerindeki siyasi, ekonomik ve dini etkisini zayıflatamamıştır. İran'ın son yıllardaki Ortadoğu politikasına bakıldığında bölgede Şii yayılmacılığını ön plana çıkartan bir tavır takındığı görülmektedir. İran'ın bu tutumu Türkiye'yle olan rekabeti daha da derinleştirmiştir. 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında yönetime İran'la iyi ilişkilere sahip Şii bir hükümetin gelmesi Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını riske sokmaktaydı. Aynı durumu Suriye'de yaşamak istemeyen Türkiye, kendisine yakın gördüğü muhalifleri desteklemiştir. Buna rağmen İran'ın Suriye'ye en başta Hizbullah'la sağladığı yoğun askeri desteği, Türkiye muhaliflere yoğun bir biçimde sağlayamamıştır. Türkiye desteğini siyasi ve lojistik alanlarda sınırlı tutmuştur. Dolayısıyla İran Türkiye'ye nazaran Suriye'de çok daha güçlü bir nüfuza sahip olmuştur (Doğan, 2016:3-4). 2015'ten itibaren Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit edecek DAESH ve PKK'nın Suriye uzantısı olarak bilinen PYD, YPG'ye karşı sınır ötesi operasyonlar yapılmaya başlanmıştır.

İran'ın Suriye'ye böylesine destek sunmasının arkasında pek tabii başka nedenler de bulunmaktadır. Suriye'nin düşmesinin İran'ın düşmesi olarak algılanması İranlılar arasında kabul görmüş bir düşünceydi. Bu nedenle Suriye'de emniyetin sağlanmasının İran'ın emniyeti için elzem olduğu kanısı hâkimdi. Ayrıca Suriye meselesinde İran'ın Rusya'yı kendi tarafına çekmesi de İran'ın etkisini artıran bir başka gelişme olmuştur. İran'ı Suriye'de güçlendiren bir başka unsur ise Batı'yla nükleer konusunda uzlaşması ve ambargoların kaldırılması sonucunda ekonomik olarak iyileşme göstermesi olmuştur. Daha öncesinde Batı'da terör örgütlerini destekleyen bir imaja sahip olan İran DAESH'le mücadele ettiği vurgusuyla imajını terörlere mücadele eden ülke konumuna çevirmiştir. Bu durum da İran'ın bölgedeki gücünü artırırken, Türkiye'nin Batı medyasında DAESH'i desteklediğine yönelik haberlerin sıklıkla vurgulanması

⁵ Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 30 Ağustos 2012'de BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmadan alıntılanmıştır.

Türkiye'nin imajını oldukça zedelemiştir. Bu dönemde PKK'nın Türkiye sınırları içerisinde silahlı eylemlerine yeniden başlaması, Türkiye'nin dikkatini yeniden kendi topraklarına çekmesine neden olmuştur. Türkiye'nin desteklediği muhaliflerin de yeteri kadar başarılı olamaması Türkiye'nin Suriye'de İran'a karşı durumunu zayıflatan bir başka husus olmuştur (Doğan, 2016:4).

Bütün bu yaşananlar dikkate alındığında Türkiye-İran ilişkileri Suriye özelinde farklılaşsa ve çözüm yolları konusunda anlaşmazlığa düşülse de iki ülkenin çıkarı gereği doğrudan çatışma ortamının oluşacağını beklemek tutarlı bir yorum olmamaktadır. Hem Türkiye'nin hem de İran'ın birbirine bağlı olması, kazan kazan siyaseti yürütmeleri ilişkileri durma noktasına getirmemektedir. Suriye krizinin kısa sürede çözüme kavuşmayacağı ortadayken Türkiye'ye ve İran'a yüklediği maliyet de oldukça ciddi boyutlardadır. Suriye'deki krizin çözümü için Türkiye'nin ve İran'ın hem bölgedeki ülkelerin güvenliğini hem de Suriye'nin toprak bütünlüğünü muhafaza edecek bir rol izlemesi önem taşımaktadır.

Suriye İç Savaşı'nın İran'ın Politikalarına Etkisi

Arap Baharı'nın Suriye'deki siyasi rejimi hedef alması sonucunda, İran kendisi için jeopolitik önem arz eden Suriye adına birtakım askeri yönler barındıran bölgesel politikalar yürütme gayretinde bulunmuştur. İran, Suriye'de ortaya çıkan iç savaş meselesini bir dış politika konusu olarak görmemiş, mevcut durumu kendi ulusal güvenliği bağlamında iç mesele olarak değerlendirmiştir (Uzun ve Ekşi, 2017:215). Bu bakış açısı doğrultusunda ilk olarak İran, Suriye'deki yerel müttefiklerine askeri yardımlar sunmaya çalışmıştır. Arap Baharı'nın etkisini Suriye'de geri plana itmeye çabalamış ve Suriye'deki çatışmaların boyutunun iç savaştan ziyade terör karşıtı yöne evrilmesi için uğraşmıştır (Talla, 2017:7). Suriye'de meydana gelen çatışma ortamı, İran'ın dış politikasını ciddi düzeyde etkilemiştir. İsrail ile angajman kurallarının ihlal edilmesine müsaade göstermemek, Suriye'de Beşar Esad rejiminin ülkede kontrolü sağlayacak güçte olduğunu gösterebilmek için askeri destek vermek, Suriye'nin batısındaki bölgeleri İran'ın jeopolitik çıkarları için kontrol altında tutmak gibi amaçlar İran tarafından belirlenmiştir. İran bölgedeki güvenliğini ve stratejik çıkarlarını sağlamak için Suriye'de doğrudan pozisyon almış, ülkeyi kontrol ve hegemonya altına almayı hedeflemiştir (Talla, 2017:7-8).

İran'ın Suriye'ye yönelik politikalarında Devrim Muhafızları Ordusu ve Dini Lider Ali Hamaney etkili olmuştur. Bu iki dinamik Suriye'ye desteğin bölgesel direniş olduğunu vurgulamış ve siyaseti de bu argüman bağlamında şekillendirmiştir. İran, Suriye rejiminin devrilmesinin bölgedeki en başat müttefikini yitirmesi ve Suriye üzerinden Hizbullah ile tesis ettiği bağlantının ortadan kalkması anlamına geleceğini düşünmüştür. Bu nedenle diğer ülkelerde izlediği politikaların aksine, Suriye'de rejimin yanında yer almış, muhalifleri eleştirmiştir (Sinkaya, 2011:43). İran'ın Suriye krizinde izlediği politikayı etkileyen olaylardan birisi de İsrail, Suudi Arabistan, ABD ve Körfez Ülkeleri'nin muhalifleri destekleyen tavırları olmuştur. Bu ülkelerin isyanları destekleyen bir pozisyon almasının arkasında yatan sebebin bölgede İran'ın etkisinde kalan ülkeleri zayıflatarak İran'a zarar vermek olduğu düşünülmüştür. İran, Beşar Esad rejiminin yıkılmasının özellikle İsrail'in bölgesel çıkarlarına uygun düşeceği yönünde bir inanca sahip olması dönemin diplomatları tarafından da dile getirilmiştir (Sinkaya, 2012:10).

Öte yandan, İran'ın Suriye'nin yanında bir yol izlemesinin arkasında yatan bir diğer sebep, isyanının rejim tarafından bastırılacağına yönelik duyulan inançtır. Esad rejiminin geçmişte de birçok ayaklanma ve krizle karşılaşmasına rağmen bunların üstesinden gelmesi, İran'ı böyle bir düşünce içerisine sevk etmiştir. Suriye'nin hem istihbarat biriminin hem de kolluk kuvvetlerinin güçlü ve yaygın olması, isyanın geri püskürtülmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmüştür.

Ayrıca muhalif güçlerin kendi aralarında birlik oluşturamaması ve sistemli biçimde hareket edememesi de İran'ın Suriye rejiminin başarı göstereceğine inanmasında etki göstermiştir (Sinkaya, 2011:44-45).

Suriye'de muhalif hareketlerin başlamasının ardından geçen kısa sürede İran, Suriye için ekonomik, güvenlik ve diplomatik temelli çeşitli destekler sunmuştur. Aralık 2011'de İran Meclisi Suriye-İran arasında beş yıllık ticaret serbestliği kararı almış ve kısa süre sonra iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında amaçlanan ise yaptırımların uygulandığı Suriye'nin ekonomik anlamda karşılaşacağı zorlukların azaltılmasıdır. Suriye krizinin ortaya çıktığı andan itibaren İran'ın Suriye'ye 100 milyar doları aşan yardımda bulunduğu değerlendirilmektedir (Sinkaya, 2017:56). İran Suriye'ye güvenlik desteği sağlarken bunu üç ayrı boyutta gerçekleştirmiştir. Birincisi, rejimin Suriye'deki muhalif hareketleri bastırabilmesi için sağlanan silah ve mühimmat desteğidir. İkinci olarak, Suriye'de görev alan güvenlik kuvvetlerine danışmanlık sağlayan personellerin gönderilerek teknik destek sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise, İranlı askerlerin ve İran tarafından yönetilen milis güçlerin Suriye'de muhaliflere karşı mücadele etmesidir (Ansari ve Tabrizi, 2016:4). Diplomatik yönden İran'ın bu süreçte izlediği politikalara bakıldığında ise, Suriye'ye dışarıdan askeri bir müdahale gerçekleştirilmemesi İran'ın savunduğu temel mesele olmuştur. Krizin derinleşmemesi için bölge ülkelerin bir araya gelerek sorunu çözmesi gerektiğini dile getirmiştir. İran tarafında bölgesel işbirliği çerçevesinde vurgulanan çözüm ise Suriye'de Beşar Esad rejiminin varlığını koruması, İran'a karşı olan ülkelerin saf dışı tutulması ve muhaliflere sağlanan desteğin engellenmesi yönündedir (Sinkaya, 2012:17-18).

Tüm bunlardan hareketle, İran'ın Suriye ile olan müttefikliğinin 30 yılı aşan süredir devam etmesi, bölgede direniş hattı yaratmıştır. Özellikle İran'ın Hizbullah ve Filistin'deki silahlı örgütler ile geliştirdiği bağlantılar bu hattın devamlılığında Suriye'nin güvenliğini ön plana çıkarmaktadır. Suriye'de Beşar Esad rejiminin devrilmesi ve Batı yanlısı bir hükümetin iktidara gelmesi sonucunda İran'ın güvenliğinin tehlike arz edeceği düşünülmektedir. Batılı güçlere karşı konvansiyonel anlamda mücadele gösteremeyeceğinin farkında olan İran, bölgede milis güçleri kullanarak vekâlet savaşları yürütmüştür. Dolayısıyla, İran meseleyi doğrudan kendi ulusal güvenliği olarak görmüş ve Suriye'deki rejime her anlamda destek sunacak politikalar geliştirmiştir.

SONUÇ

Türkiye'nin İran'la ilişkilerini tarihsel süreçte ele aldığımızda ilişkinin seyri tek bir çizgide ilerlememiş, inişli çıkışlı olmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1979 İran İslam Devrimi'ne kadarki süreçte ilişkiler dostane bir biçimde yürütülmüştür. Devrimin ardından hem Türkiye hem de İran birbirlerini kendi rejimleri için tehdit olarak algılamış ve bu da ilişkilerin seyrini etkileyen en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Özellikle 90'lı yıllarda İran'ın PKK'ya destek sunması, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı operasyonları kınaması gibi olaylar düşünüldüğünde Türkiye'ye karşı pozisyon alındığı açıkça görülmektedir.

2000'li yıllara gelindiğinde ise her iki ülke de birbirlerine pragmatist bakış açısıyla yaklaşmış ve ilişkilerini ilerletmeyi tercih etmiştir. Türkiye'nin Batılı ülkelerle yürüttüğü ekonomik ve siyasi ilişkiler İran'a da olumlu bir biçimde yansımış fakat İran'ın Türkiye'ye yakınlaşmasındaki asıl unsuru askeri güvenlik faktörleri oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemlerdeki siyasal konjonktürün Ortadoğu-Avrasya üzerine yoğunlaşması da Türkiye'nin bölgesindeki ülkelerle ilişkileri ilerletmesinde oldukça etkili olmuştur. İran'a karşı nükleer meselesinden dolayı uygulanan yaptırımlara Türkiye karşı çıkmış, bölgenin geleceği ve güvenliği için böyle bir kararın yürürlüğe

konulmasını doğru bulmamıştır. Türkiye'nin böyle bir tutum içerisine girmesi kuşkusuz artan ticaret hacmini İran'la korumak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Türkiye'nin İran'a karşı uygulanmak istenen yaptırımlara karşı çıkmasının en büyük nedenlerinden birisi de nükleer enerjiye sahip ülkelerin bir araya gelerek petrol fiyatını belirleme konusunda tekel oluşturma hedeflerine set çekmekti. Aynı zamanda İran'ın bu periyotta Türkiye'nin terör örgütlerine karşı yürüttüğü operasyonlarda yardımcı olması, Türkiye tarafından uluslararası arenada desteklenmesini sağlamıştır.

Bahsedilen ikili ilişkilerdeki olumlu seyir çok uzun sürmemiş NATO füzelerinin Türkiye sınırlarına konuşlandırılması meselesi ve Arap Baharının ardından Suriye krizinin ortaya çıkması gibi gelişmeler sonucunda ilişkiler negatif bir hal almaya başlamıştır. Yaşanan tüm bu olaylar İran ve Türkiye arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmemiştir fakat ilişkilerin seyrinin kimlik, güvenlik ve sistem açısından ayrışan yönleri iyice belirginleştirmiş ve ilişkilerin çok hassas bir dengede kurulduğunu yeniden göstermiştir. Türkiye'nin Beşar Esad'ın gitmesi yönündeki çabasına karşılık, İran'ın Beşar Esad'ı hem askeri hem diplomatik hem de lojistik destek sunarak savunması iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. Suriye'de Beşar Esad'ın yenilmesi, rejimin değişmesi sonucunda İran bölgedeki nüfuzunu kaybetmekten korkmuştur. Mezhepsel ayrım göz önünde bulundurulduğunda ise Şii İran'ın Nusayri Esad rejiminin arkasında durmasına karşılık Sünni ağırlığa sahip Türkiye'nin Sünni muhalif güçlerini desteklemesi ve bu iki farklı mezhepsel güçlerin savaşa girmesi Türkiye ve İran arasındaki rekabeti ve gerilimi artıran bir başka unsur olmuştur. Türkiye ve İran her ne kadar aralarında istikrarlı bir güven ortamı oluşturamamışsa da siyasi konjonktürün değişmesine bağlı olarak birbirlerine her zaman ihtiyaç duydukları gerçeğinden de kopamamışlardır.

Suriye özelinde Türkiye ve İran'ın sorunun çözülebilmesi için zaman zaman bir araya gelmesi, İran'ın bölgede kendisini diğer devletlerden dolayı tehdit altında hissetmesi, uygulanan yaptırımlar sebebiyle zayıflayan ekonomisini dikkate alarak Türkiye'yle olan ticari ilişkilerini korumak istemesi, Türkiye'nin ise Suriye'deki krizin derinleşmesiyle birlikte sınır güvenliğini sağlamak istemesi gibi nedenler ilişkilerin sürekliliğini sağlayan dinamikler olarak nitelendirilebilir. Suriye krizinin Türkiye'nin politikalarına yansması ise sınır güvenliği açısından Türkiye'yi oldukça etkilemiştir. Suriye'deki otorite boşluğundan istifade eden birçok radikal örgüt ortaya çıkmış ve Türkiye'nin sınır güvenliğini büyük tehdit altına almıştır. Aynı zamanda çatışmaların yaşandığı bölgedeki insanların göç ederek Türkiye'ye sığınmaları Suriyeli mülteci sorununu doğurmuştur. Bu mesele Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını ciddi bir biçimde etkilemiştir. Kriz hem AB ülkeleriyle ilişkileri gerginleştirmiş hem de Türkiye'nin Beşar Esad'sız bir çözüm konusunda ısrarcı davranması, İran'la olan ilişkilerini etkilemiş ve uluslararası alanda Suriye konusunda yalnız kalan ve krizin ağırlığını derinden hisseden bir ülke konumuna getirmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler bütün sorunlara rağmen durma noktasına gelmemektedir. Bunda her iki ülkenin de birbirleri üzerinde istifade ettikleri yönler ağır basmaktadır. Suriye krizinin kısa vadede çözüme kavuşamayacağı anlaşıldığında ve meselenin uluslararası bir boyut kazandığı düşünüldüğünde sorunun çözümünde Türkiye ve İran'ın ortak bir tavır alması oldukça önem teşkil edecektir. Bölgenin sorunlarının bölgeye uzak güçler tarafından belirlenmesi yerine bölgedeki sorunlardan doğrudan etkilenen ülkeler tarafından belirlenmesi gelecekte bu coğrafya için daha faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmadi, H. (2008). The Dilemma of National Interest in the Islamic Republic of Iran, *Iran in the 21st Century Politics, Economics and Conflict*, Homa Katouzian & Hossein Shahidi, (Editör.) New York: Routledge.

Aljazeera Türk (2014), *Sarrafi, Zencani ve Halk Bankası üzerinden 'Yeni Türkiye'ye operasyon*. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/sarrafi-zencani-ve-halk-bankasi-uzerinden-yeni-turkiyeye-operasyon> [Erişim Tarihi: 24.09.2020].

Alterman, J. B. (2013). The Age of Proxy Wars, CSIS Middle East Notes and Comment, <https://www.csis.org/analysis/middle-east-notes-and-comment-age-proxy-wars> [Erişim Tarihi: 27.09.2020].

Ansari, A. and Tabrizi, A. B. (2016). The View from Tehran, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict içinde* (3-11), Londra.

Aydın, E. (2019). AB'nin Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü: NATO Füze Kalkanı, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (16): 719-735.

Barkey, Henry J. (2012). Turkish-Iranian Competition after the Arab Spring, *Survival: Global Politics and Strategy*, 54 (6): 139-162.

BBC News Middle East (2012). *İstanbul Summit Tries to Increase Pressure on Syria*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-17576134> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

BBC News Türkçe (2016). *BM: Suriye'de Esad rejimi ve IŞİD kimyasal silah kullandı*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37190273> [Erişim Tarihi: 13.06.2020]

Bila, F. (2012). *Türkiye'yi Bekleyen Çatışma Alanları*. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/turkiye-yi-bekleyen-catisma-alanlari-1630190> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Çandar, C. (2013). *Kürdistan petrolü, Türkiye, Ortadoğu Jeopolitiği*. Radikal, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/kurdistan-petrolu-turkiye-ortadogu-jeopolitigi-1-1130462/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Doğan, S. (2016). Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.

Dünya Gazetesi. (2012). *'İran gerilimi' sıcak çatışmaya dönüşebilir*. <https://www.dunya.com/gundem/039iran-gerilimi039-sicak-catismaya-donusebilir-haberi-170379> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Ergin, S. (2012). *Suriye Konusundaki Büyük Yalnızlığımız*. Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/suriye-konusundaki-buyuk-yalnizligimiz-21376390> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Global Research. (2011). *The Syria-Iran-Turkey Triangle: A New War Scenario in the Middle East*. <https://www.globalresearch.ca/the-syria-iran-turkey-triangle-a-new-war-scenario-in-the-middle-east/27852> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Gürsel, K. (2010). *AKP dış politikası Lizbon'da iflas etti*. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/kadri-gursel/akp-dis-politikasi-lizbon-da-iflas-etti-1316396> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

- Hürriyet. (2014). *Gül'den Ruhani'ye: Almanya ve Fransa gibi olabiliriz*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/gulden-ruhaniye-almanya-ve-fransa-gibi-olabiliriz-26576670> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- İdiz, S. (2013). *Turkey's Secterian War with Iran over Syria and Iraq*. Al-Monitor Turkey, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/sunni-jihadist-iraq-turkey.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Kırdar, S. (2013). ABD'nin İran'a Uyguladığı Altın Yapıtırımı ve Olası Sonuçları, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*.
- Kohen, S. (2012). *Suriye politikasında yeni ayar*. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/suriye-politikasinda-yeni-ayar-1613961> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Landler, M. (2010). *At the UN Turkey Asserts Itself in Prominent Ways*. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2010/09/23/world/europe/23diplo.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Lane, C. (2011). The Unipolar Exit: Beyond the Pax Americana, *Cambridge Review of International Affairs*, 24 (2): 149-164.
- Marschall, C. (2003). *Iran's Persian Gulf Policy, From Khomeini to Khatemi*, New York: Routledge.
- Milliyet (2012). *Esad'a Karşı İran'ı İşbirliğine Çağırıldı*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/esad-a-karsi-iran-i-isbirligine-cagirdi-1612853> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Milliyet. (2013). *İran: Suriye konusunda Türkiye'yle uyumluyuz*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/iran-suriye-konusunda-turkiye-yle-uyumluyuz-1652651> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Okyay, Z. (2011). *Regionalism or Shift of Axis? Turkish-Syrian-Iranian Relations, Turkey in the 21st Century Quest for a New Turkish Foreign Policy*, Burlington: Ashgate, Aldershot.
- Outzen, R. (2012). *From Crisis to Cooperation Turkey's Relations with Washington and NATO*, The Washington Institute for Near East Policy, Number 12.
- Özcan, M. (2012). AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, Araştırma 40, Haziran 2017, 1-19.
- Radikal. (2011). *İran: Malatya'yı kesinlikle vururuz*. <http://www.radikal.com.tr/dunya/iran-malatya-yi-kesinlikle-vururuz-1072183/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Rozen, L. (2010). *Obama Administration Dismisses Leak of Obama Letter on Iran Fuel Deal*. *Politico*, *Externa*, https://www.politico.com/blogs/laurarozen/0510/Obama_admin_dismisses_leak_of_Obama_letter_on_Iran_fuel_deal.html [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Sadık, G. (2008). *Iran and Turkey Move Closer on Counter Terrorism Cooperation*. *Terrorism Focus*, 5 (16), <https://jamestown.org/program/iran-and-turkey-move-closer-on-counter-terrorism-cooperation/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Shadid, A. (2011). *Turkey Warns Syria to Stop Crackdown*. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2011/08/16/world/europe/16turkey.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Sinkaya, B. (2011). *İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı*, *ORSAM*, 3 (33), 38-48.
- Sinkaya, B. (2012). *Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası*, *SETA Analiz*, 1-40.

- Sinkaya, B. (2017). İran'ın Suriye Stratejisi, *Akademik Ortadoğu*, 11 (2), 49-64.
- Sullivan, M. (2014). (Rep.). Institute for the Study of War. Retrieved September 24, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/resrep07896> [Erişim Tarihi: 24.09.2020].
- Talla, M. (2017). İran'ın Suriye'deki Askeri Politikası, *İran Araştırmaları Merkezi*.
- Tanış, T. (2013). *İran'la tarihi anlaşma*. Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-la-tarihi-anlasma-25194798> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Taştekin, F. (2013). *İran'la Barış Şansı!*. Radikal, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fehim-tastekin/iranla-baris-sansi-1154358/> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].
- Tehran Times. (2010). Ahmedinejad: Nuclear Declaration Ushers a New Era.
- Uzun, Ö. S. and Ekşi, M. (2017). Continuities and Changes in Iran's Foreign Policy: Analysis of Syrian Case, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 205-228.
- Zaman, A. (2013). *Syrian Kurdish Leader Urges Turkey to End Support for Salafists*. Al Monitor, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/syrian-kurdish-leader-calls-turkey-shut-down-salafists.html> [Erişim Tarihi: 13.06.2020].